

Dömsödy Andrea

Merre menjen a közoktatás könyvtára?

Az iskolai könyvtár céljait, működését, fejlődési irányait nem lehet függetleníteni az iskolától, a közoktatás/köznevelés céljaitól és tágabban értelmezve az oktatáspolitikától. Az iskolai könyvtárakat az oktatási szféra tartja fenn, az oktatásban résztvevőket szolgálja, támogatja. Ez nyilvánvaló, a könyvtár típusából fakad, így szükséges követnünk, értékelnünk az oktatási szemléleteket, azokban keresni a könyvtár helyét, azokban értelmezni szűkebb szakmai céljainkat, lehetőségeinket.

A Civil Közoktatási Platform (CKP) 2017-ben a *Van kiút!* című táblázatban (Kockás táblázat) összefoglalta, mi szerintük a lényege annak az alapvető szemléletváltásnak és gyakorlati átalakulásnak, amelynek az oktatáspolitikában be kellene következnie. Ebben szerepel a jelenlegi oktatás, a hagyományos gondolkodásmód és gyakorlat bemutatása, kritikája és a kívánt jellemzése. Hiszünk abban, hogy a jó iskolai könyvtár és a minőségi demokratikus iskola erősítik egymást, hiszen céljaik az IFLA *Iskolai könyvtári útmutató* és az elméleti szakirodalom szerint is egy irányba mutatnak.

Magyarország oktatásügye viszont elindult egy olyan úton, melyben az IFLA *Iskolai könyvtári útmutató*ban megfogalmazottaknak már nemcsak anyagi, hanem szemléletbeli akadályai is felmerülhetnek. Adódhat egy nehezen feloldható dilemma. Az IFLA és UNESCO *Iskolai könyvtári nyilatkozatában* az iskolai könyvtárak célja az iskola pedagógiai programjának megvalósítása, az iskola szolgálata/kiszolgálása. Már a nyilatkozat is kiáll több, a demokráciára jellemző érték mellett, az útmutató viszont konkrétan is kiemeli ezeket (esélyegyenlőség, elfogadás, befogadás, kritikai gondolkodás, társadalmi tudatoság). Mi az iskolai könyvtáros teendője, ha az őt körülvevő iskolában, iskolarendszerben az egységesítés szellemében, a tudás, a kritikai és önálló gondolkodás devalválódik? Ezt a folyamatot is támogatnia kell? El tudunk fogadni olyan iskolai könyvtárat, amiben elsősorban központilag írt tankönyvek kölcsönzésével vannak elfoglalva, a helyi igények szerinti tudatos állományfejlesztés helyett a polcokon központilag előírt és kérés nélkül küldött kötetek sorakoznak, ahol a diákok a könyvtárban a tankönyvet kiegészítő, de nem kritizáló feladatokat oldanak meg kizárólag pedagógusi irányítással, ami úgy van megszervezve, hogy csak a középosztálybeli gyerekek érezzék jól magukat?

Az MKE 2017-es vándorgyűlésén, ahol a központi téma az volt, hogy a könyvtárosok mit tesznek a társadalomért, időszzerű és aktuális volt a fenti kérdéseket megvizsgálni, annak szempontjából, hogy az iskolai könyvtárak mit tehetnek, tesznek az esélyegyenlőségért, az élet minőségéért. Ezt Pilz Olivér pedagógus, a Tanítanék Mozgalom és a CKP képviselőjének *Merre megy a közoktatás* c. előadásának alapozása és több iskolai könyvtári gyakorlatot bemutató előadást meghallgatva tettük meg közösen. A *Kockás táblázat* esélyegyenlőségre vonatkozó részeinek átgondolásával kooperatív csoportmunka keretében kerestük a kontrasztokat és a válaszokat.

A műhelymunka módszerei

A módszerek kiválasztásánál célunk volt, hogy kilépjünk a frontális előadások bűvköréből, és ha már sokan, sok helyről összegyűltünk, egymás gondolatait, ötleteit is megismerjük, egymástól is tanuljunk, kapcsolatokat is építsünk. Ez egy konferencia fontos funkciója, így néhány éve tudatosan törekszünk a vándorgyűlésen való meghonosítására. Másrészt célunk volt, hogy saját élményt, tapasztalatot szerezzenek a kollégák azokról a tanulászervezési módokról, melyeket már többek alkalmaznak, és a ma modernnek tekintett pedagógiai szemlélet alkalmazásra javasol. Harmadrészt elsősorban gondolatokat, kérdéseket akartunk ébreszteni a témával kapcsolatban, kevésbé kinyilatkoztatni, hiszen bár magunknak is van véleményünk, azt nem gondoljuk egyedül elfogadhatónak.

A szakértői mozaik

A szakértői mozaik egy ismert kooperatív technika², melyben erőteljesen valósul meg az építő és ösztönző egymásrautaltság, amit gyakran szövegekhez kötötten alkalmaznak, így jól illeszkedik a könyvtárpedagógiai eszközökhöz, célokhoz is. Ahogyan mi alkalmaztuk:

1. A csoportok olvassák el a feladatot, értelmezzék!
2. Kezdjék el megoldani, vagyis kitölteni a táblázatot (az itt közölt táblázat 1. és 4. oszlopában üres változatot)! Milyen az iskolai könyvtár a hagyományos és a modern szemléletű iskolában? Iskolai könyvtárasítsák a *Kockás táblázat* egyik, az esélyegyenlőséghez szorosan köthető sorát! (Minden csoport másikat.)
3. Küldjenek el min. 4 főt tanulni, információt szerezni! Ők lesznek a szakértők, mindegyikük külön helyre/szöveghez megy. Ott találkozik más csoportokból tanulni küldött szakértőkkel, és közösen dolgozzák fel a kapott szövegrészleteket.
4. A szakértők visszatérnek eredeti csoportjukba, és a tanultakat megosztják a többiekkel. Ezt a feladatra fókuszálva kell tenniük.
5. Az új információk, gondolatok birtokában folytatják a feladat megoldását, a táblázat kitöltését.
6. A csoportok frontálisan bemutatják munkájuk eredményét.

A csoportoknak a *Kockás táblázat*ot kellett iskolai könyvtári oszlopokkal kiegészíteniük. Ez önmagában is elgondolkodtató feladat. A táblázatot azóta már töltöttem ki könyvtárostanárral szakos hallgatókkal is. Jól bevált arra a célra, hogy értsék, hogy ugyanazon tárgyi feltételek mellett is mennyire máshogy tud működni egy iskolai könyvtár, melyek ennek a mozgatórugói, melyek a lényegi különbségek. A feladathoz, ha nemcsak

az előzetes ismereteket akarjuk előhívni, akkor szükséges legalább egy szemlélet részletesebb megismertetése.

Ezt a vándorgyűlésen szövegekkel tettük meg. Gondosan válogattunk pedagógiai, pszichológiai és könyvtári szövegek közül. A szövegek jellege is eltérő volt, ami differenciálásra is lehetőséget adhat. Van köztük ismeretterjesztő, szabályozó és tudományos szöveg is. Közös bennük, hogy a modern felfogást képviselik, az idő rövidsége és a műhelymunka célja miatt nem válogattunk a hagyományos szemléletet megtestesítőt.

A szituációs feladat

Az idő rövidsége miatt a csoportok egy része ugyanazokból a Kockás táblázatrészletekből az itt látható kitöltött változatokat kapta meg. Az ő feladatuk annak értelmezése, alkalmazása, szemléltetése volt. Ehhez kiinduló szituációkat adtunk meg (csoportonként különbözőt) és azt kellett a két szemlélet szerint befejezni. Majd a szakértői mozaikos csoportok beszámolóiban a magukéra ismerni, és annak szemléltetésül előadni a jelenetet.

Szituáció 1.: Pisti és Kati megjelenik az iskolai könyvtárban becsengetés előtt 3 perccel.

Gyakori iskolai könyvtári szituáció. A történet folytatása függ attól, hogy milyen rész-témát (táblázati sort) húztak, de a hagyományos szemlélethez illő helyzet, hogy a diákok valami hiányosságot próbálnak gyorsan pótolni (otthon felejtett tankönyv, kötelező olvasmány) vagy a pedagógus kérésére visznek nagy példányszámban pl. szótárt, feladatgyűjteményt. Elképzelhető még, hogy a lyukas órájukat kell kötelezően a könyvtárban tölteniük. Ezekben a helyzetekben közös, hogy a tanulói önállóság, a könyvtár mint tudásbázis kevésbé van bennük jelen. Az újabb szemléletben a jelenet mozgatórugója egy tanulási feladat, mely a tanulók döntésén is alapszik. Például a két diák egy projektfeladaton dolgozik a matematika órák alatt rendszeresen, mert tanárukkal a differenciálásnak ezt a módját beszéltek meg. Vagy a diákoknak a következő óra témájához kapcsolódóan van egy ötletük, amihez gyorsan le akarnak ellenőrizni egy információt, vagy példát akarnak hozzá vinni.

Szituáció 2.: Kati néni 5 diákot minden hétfőn feladattal küld az iskolai könyvtárba 13.00-14.00 között. Hétfő 13.05 van.

Az idő megjelenítése előhívja a feladat alól magukat kivonni akaró diákokra vonatkozó szituációkat. Ebben az esetben kérdés, hogy a tanulók számára büntetés vagy ajándék a könyvtárban megoldandó feladat. Vagyis elképzelhető a késésüket magyarázó, a magukat kivonni akaró jelentés. Az új szemléletben ez a diákok maguk választotta feladata, melyen szívesen munkálkodnak. A két szemlélet különbsége, hogy a diákok egyéni vagy csoportos feladatot kaptak-e, szabad-e egymással kommunikálniuk, a feladat elvégzésének merev rendje van, vagy a diákoknak van döntési lehetőségük. A hagyományos szemléletben gyakrabban fordul elő, hogy a feladatnak nincs is köze az olvasáshoz, információval való munkához, vagy akár konkrétan ki van jelölve az elolvasandó szöveg. Az új szemlélet erőteljesebben épít a források önálló használatára.

Szituáció 3.: Tanórán kívüli időben egyszerre a következő négy diák van a könyvtárban
Pisti és Marcsi (tanulmányi átlaguk 4.5-5), Joci és Sári (tanulmányi átlaguk 2-2.5).

A szituációk befejezésének különbségei alapulhatnak azon, hogy a diákoknak közös vagy külön feladatuk van, történik-e közöttük pozitív tartalmú kommunikáció, a könyvtárostánár az erősségeikre, érdeklődésükre épít-e vagy a tudásbeli hiányok direkt pótlása a célja. Megjelennek-e fegyelmezési problémák, a szabályok szigorú betartatása, amikor a gyenge tanulási eredményű tanulókról beszélünk? Az iskolai könyvtárnak megvannak a lehetőségei a tanteremben, osztályban, tanítási órán kialakult falak, sztereotípiák lebontására. Más tér, más feladatok. Erre egy toleranciát, esélyegyenlőséget szem előtt tartó könyvtárostánár tudatosan épít. Amennyiben viszont az iskola szellemisége is ezt tükrözi, akkor ezek a diákok tervezetten, közös feladattal is lehetnek az iskolai könyvtárban.

A kitöltött/kitöltendő táblázatok – Az iskolai könyvtár szerepe két oktatási szemléletben

A hagyományos gondolkodásmód következményei az iskolai könyvtárban	A hagyományos gondolkodásmód és gyakorlat	Egy új szemlélet és gyakorlat	Az új szemlélet lehetőségei az iskolai könyvtárban
<p>AZ ISKOLAI KÖNYVTÁRRAL KAPCSOLATBAN NINCS OKTATÁSPOLITIKAI KONCEPCIÓ</p> <p>Az oktatáspolitikusoknak nincs elképzelésük a XXI. századi könyvtár működéséről tanulásban betöltött szerepéről. Csak a könyvek tárolását látják, így csak tankönyvraktárként tudják elképzelni. Nem látják más funkcióját, így felesleges költségnevelő tényezőnek tartják, ahol lehet, lehúzzák költségeit.</p>	<p>AZ OKTATÁSPOLITIKUS-OK ELKÉPZELÉSEIT KELL ÉRVÉNYESÍTENI</p> <p>Az oktatásban a politikusok szakmai elképzeléseit kell érvényesíteni. – A társadalmi egyeztetésnek hazudott véleményeztetés egyáltalán nem teszi lehetővé, hogy a szakmai csoportok és az érintettek érdemi módon részesei legyenek a döntéseknek.</p>	<p>TÁRSADALMI EGYEZTETÉS KELL</p> <p>A politika feladata a feltételteremtés ahhoz, hogy a társadalmi egyeztetési folyamatokban az értékrendek, az érdekek, a törekvések és a szakmai alternatívák valódi viták és egyeztetések keretében világossá váljanak, és ezeket megismerve legyen képes a politika jó döntéseket hozni.</p>	<p>SZAKMAI IGÉNYKELTÉS. KELL, HOGY EGYÉRTELMEK LEGYENEK AZ ISKOLAI KÖNYVTÁR NYÚJTOTTA LEHETŐSÉGEK</p> <p>Pedagógusgenerációk nőttek fel úgy, hogy sem képzésük, sem iskolai tapasztalataik nem erősítették a demokráciát és a tanulók önálló tanulásra felkészítését. Többségük nem ebben gondolkodik, nincs meg hozzá az igényük és/vagy módszertáruk. Széleskörű társadalmi, szakmai egyeztetés szükséges a lehetőségek megismerésére, a valós igények megismerésére.</p>

A hagyományos gondolkodásmód következményei az iskolai könyvtárban	A hagyományos gondolkodásmód és gyakorlat	Egy új szemlélet és gyakorlat	Az új szemlélet lehetőségei az iskolai könyvtárban
<p>ISKOLAI KÖNYVTÁR = TANKÖNYV-RAKTÁR</p> <p>(Ha) a könyvtárhasználat tanítása nincs óraszámmal és szükséges képesítési követelménnyel meghatározva, akkor a könyvtárhasználati órák a többi kolléga jóindulatán múlnak vagy nincsenek. Így a könyvtárpedagógia számára a tanórán kívüli vetélkedők, programok maradnak lehetőségként. Ha van óraszám, akkor csak az a minimum van, az ott tanultak nem rögzülnek. Az innovatív korábbi fejlesztések ellehetetlenülnek. Az egységes tankönyv mellett nincs szükség forrásalapú tanulásra, így az iskolai könyvtár nem információs intézményegységként, hanem a tankönyvek és a kötelező irodalmak raktárává válik.</p> <p>Szerepe az esély-növelésben: A szociálisan hátrányos helyzetű gyerekeket ellátja könyvvel.</p> <p>Funkció: az előírt könyvekkel való kiszolgálás, délutáni kikapcsolódás</p>	<p>EGYSÉGES KÖVETELMÉNYEK</p> <p>Egy központból kell meghatározni, hogy a pedagógusok mit és milyen követelmények szerint, milyen aprólékosan megadott célokat követve tanítsanak. A színvonalnak csak ez lehet a garanciája.</p>	<p>SZEMÉLYRE SZABOTT TANANYAG</p> <p>Csak azt szabad központilag előírni, amit az oktatásban érintettek igen nagy többséggel közösen érvényesítendő oktatási tartalom alatt értenek. A pedagógusok kapják meg a lehető legnagyobb szabadságot ahhoz, hogy a gyermekek, tanítványaik személyiségéhez igazodva optimális fejlesztésben részesíthessék őket.</p>	<p>ISKOLAI KÖNYVTÁR = TANULÁSI FORRÁSKÖZPONT</p> <p>A pedagógusok differenciálásra építő tanítását és a diákok egyéni tanulási útjait, érdeklődését támogató alternatív tananyagok, módszertani segédletek, sokféle információforrás és azok használatához és az alkotáshoz szükséges eszközöket nyújtja. A helyi tanterv és a pedagógusok kéri a könyvtárhasználati alapok megtanítását, hogy diákjaik a forrásalapú órákon és önálló egyéni és csoportos feladatok során hatékonyan tudjanak dolgozni. Az így fejlesztett információs műveltség tanuláskuk/életük szerves részévé válik, fejlődése folyamatos.</p> <p>Szerepe az esély-növelésben: Az előzetes tudásához és az érdeklődéséhez igazodó források, az önszabályozott tanulásra való felkészítés az optimális fejlődés lehetőségét nyújtja.</p> <p>Funkció: önálló tanulás differenciált támogatása</p>

A hagyományos gondolkodásmód következményei az iskolai könyvtárban	A hagyományos gondolkodásmód és gyakorlat	Egy új szemlélet és gyakorlat	Az új szemlélet lehetőségei az iskolai könyvtárban
<p>A KÖNYVTÁR PÓTOLJA A HIÁNYT</p> <p>Az iskolai könyvtár ellensúlyozni próbálja a szociális hátrányt azzal, hogy biztosítja, kölcsönzi a tankönyveket, alpműveket, segédkönyveket, amiket más családoknak nem gond megvásárolni. Modern eszközöket is biztosít a tanulási feladatok elvégzéséhez. A pedagógusok a további gyakorlófeladatokat, korábbi évfolyamok tankönyveit ajánlják a felzárkóztatandó diákoknak.</p> <p>A könyvtár helyszínül szolgál a felzárkóztató foglalkozásokhoz, de többnyire csak azért, mert ott van hely, a könyves környezetet ritkán használják ki.</p> <p>A könyvtár kiemelt feladata, hogy megtanítsa a könyvtárban való kulturált viselkedést. Akinek ez nem sikerül gyorsan, annak kisebb az esélye a szentély szolgáltatásaira.</p> <p>Funkció: a meg nem lévő források, eszközök pótlása, szabálykövetés</p>	<p>FELZÁRKÓZTATÁS</p> <p>Az esélyegyenlőtlenségek az iskolában a tanulók közötti, szociális háttérükben mutatkozó jelentős különbségekből erednek. A „felzárkóztatás” módszereit szükséges alkalmazni a probléma enyhítésére. Egy másik hagyományos gondolkodásmód a szegregációt kárhoztatja, miközben valójában a szelekcióra gondol, és annak tüzzel-vassal való kiirtását tartja csak megoldásnak. A felzárkóztatás pedagógiája rendszerint még soha, sehol nem hozott eredményt. Nem igazolható, hogy a szelekció jó hatással van az oktatás eredményességére.</p>	<p>DISZKRIMINÁCIÓMENTES OKTATÁS</p> <p>Az esélyegyenlőtlenségeknek nem közvetlen oka sem a szociális egyenlőtlenségek rendszere, sem a szelekció. Az oktatás egyoldalú preferenciái „szükségesek” ahhoz, hogy a szociális hátrányokat maga az óvoda és az iskola transzformálja tanulási hátrányokká. Az esélyegyenlőtlenségek hatásos csökkentése mindenekelőtt a rejtett és a kifejezett diszkrimináció fokozatos megszüntetésével, az ezt szolgáló pedagógiai kultúra elterjesztésével lehetséges.</p>	<p>A KÖNYVTÁR BEFOGAD</p> <p>Az iskolai könyvtár diszkriminációmentes övezet, szociális zóna. Az eltérő kulturális, szociális háttérű, tanulási eredményességtől tanulói igényeire is figyel állományában és szolgáltatásaiban. Szépirodalmi és ismeretterjesztő állományában törekszik a különböző álláspontok, életutak, megoldások, minták bemutatására. Ezeket tudatosan használja fel könyvtári feladataiban.</p> <p>Nem (a viselkedési) szabályok betartása dominál, azokat akár a könyvtárhasználó közösség maga alakítja, a tanulási folyamat részévé teszi. Törekszik arra, hogy (tanórán kívüli) foglalkozásaiban a legkülönbözőbb diákoknak is legyen alkalmuk együtt dolgozni, legyen lehetőségük megtalálni a közös érdeklődést, álláspontot.</p> <p>A tanulásban kevésbé eredményeseknek (siker)élményt nyújt.</p> <p>Funkció: közösségi tér, találkozások, élményközpont, forrás</p>

A hagyományos gondolkodásmód következményei az iskolai könyvtárban	A hagyományos gondolkodásmód és gyakorlat	Egy új szemlélet és gyakorlat	Az új szemlélet lehetőségei az iskolai könyvtárban
<p>SZŰKLÁTÓKÖRŰ ISKOLAI KÖNYVTÁR</p> <p>A homogenitásban hívó iskola könyvtárában jellemző, hogy sok műből nagy a példányszám, hiszen egyszerre és ugyanazokkal dolgoznak.</p> <p>Az állomány és a szolgáltatások azokra a tanítási feladatokra, diákokra vannak kialakítva, akik mentén homogénnek tartják az iskolát. Vagyis bizonyos célcsoportokra koncentrál. A könyvtári feladatokban sincs differenciálás.</p> <p>A tehetség gondozás = versenyfelkészítés. A könyvtár ezt szolgálja ki forrásokkal.</p>	<p>HOMOGEN CSOPORTOK</p> <p>A tanulók szelekciója, a homogén tanulócsoportok kialakítása elemi feltétele annak, hogy az oktatás hatékony lehessen. A lassabban haladók, az úgymond gyengébb tanulók is megkapják a számukra szükséges fejlesztést, de a tehetségesek se szenvedjenek kárt amiatt, mert csak lassan haladhatnak a csoportjukkal.</p> <p>A szelekciónak ez a rendszere azonban még a saját érték-választásai szerint sem ér el sikereket. A hazai tehetségnevelés katasztrofális állapotban van.</p>	<p>SZELEKCIÓ NÉLKÜL</p> <p>A szelekció nem jelent sem előnyt, sem különösebb hátrányt a tanulás eredményességét tekintve, legfőképpen azon pedagógusok esetében merül fel hol egyik, hol másik, akik nem képesek az érdemi pedagógiai differenciálás eszköztárából működtetni. A szelekció viszont rendkívül káros a gyermekek, a fiatalok szocializációja szempontjából: a különböző társadalmi csoportokhoz tartozók nem tanulnak meg egymással együttműködni. A szelekciót meg kell szüntetni.</p>	<p>SOKSZÍNŰ ISKOLAI KÖNYVTÁR</p> <p>A szelekciómenteséget támogató iskola hisz a sokféleség erejében, így könyvtárának állománya is ezt támogatja mind sokféleségében, mind mélységében, valamint a differenciálást támogató módszertani irodalom biztosításával.</p> <p>A könyvtár állományából, módszereiből, tereiből természetesen adódó differenciálási lehetőségekre tudatosan épít. Célzottan különböző dokumentumokat ad a diákok kezébe. Könyvtárpedagógiai módszereiben erősen támogatja a kooperációra épülőket, hogy a különbözőségben rejlő lehetőségeket kihasználhassa mind a tanulás, mind a szocializáció területén.</p>

A feldolgozandó szövegrészletek forrásai³

Gyarmathy Éva (é.n.): *Intelligencia csapda*. Bp.: H2O Program, Elérhető: <https://www.h2oktatás.hu/tanulmányok/49-intelligencia-csapda> (Utolsó letöltés: 2017.07.03.)

Kardos Ferenc: *Speciális ismeretszerzési, tanulási lehetőségek roma fiatalok számára a könyvtárban*. (kézirat) Nagykanizsa, 2015. Elérhető: <http://mokk.skanzen.hu/kardos-ferenc-specialis-ismeretszerzesi,-tanulasi-lehetosegek-roma-fiatalok-szamara-a-konyvtarban.html> [jelszóval védett] (Utolsó letöltés: 2018.05.23.)

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: *A roma és nem roma tanulók teszteredményei közötti különbségekről és e különbségek okairól* (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP – 2012/5) Bp.: MTA Közgazdaság- És Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, 2011. Elérhető: <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1205.pdf> (Utolsó letöltés: 2018.05.23.)

Schultz-Jones, Barbara – Oberg, Dianne (szerk.): *IFLA Iskolai könyvtári útmutató, 2. átdolg. kiad.* Budapest: KTE, 2016. Elérhető: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines-hu.pdf> (Utolsó letöltés: 2018.05.23.)

Jegyzetek

1. Nahalka István (szerk.): *Kockás könyv. Van kiút az oktatási katasztrófaból. Elemzés a magyar közoktatás alapvető, jelentős beavatkozást igénylő problémáiról és azok lehetséges megoldásáról*. Bp.: CKP, 2017. 79-81. Elérhető: https://drive.google.com/file/d/0B7DgDuk6üio_T05HUHFzakdyWVE/view (Utolsó letöltés: 2018. 05. 23.)
2. Arató Ferenc – Varga Aranka: *Együtt-tanulók kézikönyve. Bevezetés a kooperatív tanulásszervezés rejtelmeibe*. 2. kiad. Bp.: Educatio, 2008. 75-79. Elérhető: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_tanulasban_akadalyozottak/Egyutt-tanulok_kezikonyve.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 05. 23.)
3. A konkrét szövegrészletek elérhetők a program honlapján: <http://www.ktep.hu/MKEvandagy2017>